

Houthuizerheide: van ziek en saai naar divers en fraai

door Astrid Smit

De rand van het bos ziet er met het bloeiende Vingerhoedskruid fleurig en aantrekkelijk uit. Maar een paar honderd meter dieper in het bos wordt duidelijk waarom we hier zijn. Erik Roest, technisch medewerker van Bosgroep Het Zuiden en Limburg tuurt naar de kroon van een Corsicaanse den.

‘Deze voelt zich duidelijk niet lekker. Je ziet dat aan de uitloop van dit jaar en het vorig jaar, opvallend weinig naalden.’ Aan de andere kant van het kaarsrechte asfaltpad, dat het bos in tweeën splitst, zien de bomen er zo mogelijk (nog) triester uit. De onderste takken van de Fijnspar zijn helemaal kaal en alleen de kruin is nog groen.

Houthuizerheide is een bos van 120 hectare dat in de Noord-Limburgse gemeente Grubbenvorst ligt. Het is duidelijk aan een opknopbeurt toe. Het bos werd tussen 1950 en 1960 aangeplant voor de productie van hout. Maar de meeste exemplaren van de Oostenrijkse en Corsicaanse den en de Fijnspar, die daar toentertijd voor in aanmerking kwamen, hebben hun langste tijd gehad. ‘Deze uitheemse bomen hebben het sowieso moeilijk in Nederland’, zegt Roest. ‘Ze groeien van nature onder andere klimaatomstandigheden. Als ze vervolgens ook nog eens worden blootgesteld aan verzuurde regen en neerslag van stikstof dan kwijnen ze weg.’

Stikstofrijke lucht

Dit was reden voor de Bosgroep subsidie aan te vragen bij OBN. De Bosgroep verzorgt voor de gemeente Grubbenvorst, die lid is van de bosgroep, de uitvoering van de hele procedure. Voor het totale areaal vroeg de Bosgroep een bodemonderzoek aan. Daarbij zal worden gekeken naar de mineralenhuishouding en daarmee naar de gevoeligheid voor verzuring en overbemesting. Daarnaast deed de Bosgroep meteen al een subsidieaanvraag voor uitvoerende maatregelen. ‘Normaliter kijk je eerst of er werkelijk sprake is van verzuring of overbemesting. Pas daarna beslis je over eventuele maatregelen. Maar de ervaring in dit gebied leert dat er vrijwel altijd iets mis is met de mineralenhuishouding. Van de vierduizend opstanden die we tot nu toe hebben laten onderzoeken in Limburg en Brabant, konden er slechts drie door de beugel. Om niet te veel vertraging op te lopen hebben we dus maar meteen subsidie aangevraagd voor de maatregelen die wij verwachten te moeten nemen’, legt Roest uit. ‘Je kan het ook al zien aan de ondergroei’, vervolgt hij. Daarbij wijst hij op een perceeltje met Corsicaanse Den. ‘Onder die bomen groeit voornamelijk Bochtige smele, Braam en Vlier. Indicatorplanten voor een stikstofrijke bodem. Aan de zuidrand van dit bos is het helemaal goed te zien. Daar staan alleen maar bramen. Dat komt omdat de wind, meestal stikstofrijke lucht van de varkensboeren, vaak op

dat gedeelte van het bos staat.’ Enkele percelen, zo’n vijftig hectare, zou de bosgroep graag uitdunnen. De bomen die vitaal genoeg zijn, de zogenoemde toekomstbomen, mogen blijven staan. De minder vitale bomen worden gekapt. En voor nog eens zeven hectare stelt de bosgroep ‘omvorming’ voor; een eufemisme voor het simpelweg omhakken. In dit areaal staan de bomen er zo slecht bij –vitaliteitsklasse vier– dat ze geen toekomst meer hebben. De totale subsidieaanvraag voor deze revitalisering –dunning en omvorming– belooft de 55.000 gulden.

lees verder op pagina 2, kolom 3

Erik van Roest: ‘Dit is een multifunctioneel bos, dus naast de productie van hout dient het ook interessant te zijn voor de recreant en heeft het een natuurfunctie’.

Halfvergane dennennaalden

‘Dit stuk bos is nog wel te redden’, vertelt Erik Roest bij een perceel met Oostenrijkse den dat moet worden uitgedund. ‘De meeste bomen zijn nog redelijk vitaal.’ Maar het bos aan de overkant met de Fijnspar is duidelijk toe aan omvorming. ‘De enkele gezonde sparren en de spontane opslag van wat loofbomen mogen blijven. Voor de rest gaat dit stuk bos tegen de vlakke. Ook halen we de bovenste laag van deze grond weg’, zegt Roest met zijn schoenpunt in de humuslaag wroetend. ‘Kijk, er zit nauwelijks leven. Je ziet alleen halfvergane dennennaalden. Het is zo zuur dat er niks meer op groeit.’ En om het nieuwe bos een handje te helpen wordt gelijk voor nieuwe aanplant gezorgd van Eik, Beuk en Larix. ‘Anders duurt het te lang voordat er weer nieuw bos is’, motiveert Roest. ‘Er komen hier veel reeën en die kunnen de opslag opvreten. We planten er boompjes die zo groot zijn dat zij ze niet meer aankunnen’.

Grubbenvorst kan rekenen op een totale facelift van de Houthuizerheide: van ziek en saai naar divers en fraai. Roest: ‘Dit is een multifunctioneel bos, dus naast de productie van hout dient het ook interessant te zijn voor de recreant en heeft het een natuurfunctie. We proberen het bos daarom een veel natuurlijker karakter te geven. Onlangs hebben we ook nog subsidie aangevraagd voor integraal bosbeheer.’

Op het moment van het bezoek kruist geen enkele recreant ons pad, maar volgens de gemeente Grubbenvorst krijgt Houthuizerheide momenteel enkele tientallen bezoekers per dag. Wie weet, worden dat er in de toekomst veel meer als het bos nog aantrekkelijker wordt. In ieder geval voelen een aantal andere bezoekers zich er al thuis. Tijdens de wandeling zien we een groene specht en grote bruine roofvogel, vermoedelijk een buizerd, tussen de bomen door fladderen.

OBN-flyer

Bij het IKC Natuurbeheer is een korte brochure, ‘flyer’, beschikbaar over het Overlevingsplan Bos en Natuur. De flyer beschrijft kort de aanleiding, de doelen en enkele resultaten van OBN. Geïnteresseerden die graag wat meer over de achtergrond van OBN willen weten kunnen de flyer bestellen bij het IKC Natuurbeheer. De flyer is natuurlijk ook geschikt voor beheerders en eigenaren die hun relaties en collega’s willen informeren over OBN. De flyer is te bestellen bij het IKC Natuurbeheer, telefoon 0317-474801.

Kennisuitwisseling vennen

Het OBN-onderzoek aan vennen bevindt zich in de eindfase. Dat wil zeggen dat er inmiddels voldoende onderzoek is gedaan om beheerders gerichte en goed afgewogen adviezen te geven over herstelmaatregelen in vennen. Het IKC Natuurbeheer organiseert daarom twee regionale werkbijeenkomsten voor beheerders om in het veld te laten zien wat herstelmaatregelen kunnen opleveren en wat er mis kan gaan. Ook is er een uitgebreide brochure samengesteld voor beheerders waarin de verschillende herstelmaatregelen naast elkaar staan en de toepasbaarheid besproken wordt. Beheerders van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Unie van Landschappen die vennen op hun terrein hebben liggen, worden uitgenodigd voor een van de twee regionale bijeenkomsten. Particulieren die zijn aangesloten bij de Unie van Bosgroepen krijgen informatie over data en plaats via de nieuwsbrief van de Bosgroepen. Meer informatie over de bijeenkomsten en de brochure is te verkrijgen bij Gerard Grimberg van het IKC Natuurbeheer, telefoon 0317-474879.

OBN in 1999

Dit jaar zijn door de dienst LASER ruim 200 OBN-projecten gehonoreerd voor maatregelen in bossen. Het zijn projecten waar monstername, omvorming, dunning etc zullen worden uitgevoerd. De meeste van deze projecten zijn ingediend door de Unie van Bosgroepen. De meeste gehonoreerde projecten voor natuurterreinen worden uitgevoerd door de Unie van Landschappen (ongeveer zeventig) en Natuurmonumenten. Zeventien projecten in natuurterreinen worden uitgevoerd door overigen waaronder particulieren en een paar via de

Unie van Bosgroepen. Naast de 200 projecten die via LASER worden behandeld, kan Staatsbosbeheer met een eigen OBN-budget nog eens ongeveer 45 projecten uitvoeren. De belangrijkste maatregelen zijn nog steeds het plaggen en baggeren, maar meer en meer beheerders willen ook maatregelen om de plaatselijke hydrologie te herstellen. Begrazen en chopperen gebeurt ook nog regelmatig terwijl er nog slechts heel weinig projecten zijn ingediend om te maaien.

Het beschikbare budget is via een van tevoren vastgestelde verdeelsleutel over de verschillende aanvragers als volgt verdeeld:

Natuurmonumenten	f	3,2 miljoen
Unie van Landschappen	f	4,1 miljoen
Bosgroepen	f	4,6 miljoen
Particulieren	f	1,6 miljoen
Staatsbosbeheer	f	3,0 miljoen
Totaal	f	16,5 miljoen

Onderzoeksvisie

Als resultaat van een intensieve discussie binnen de verschillende deskundigenteams en een tweedaagse bijeenkomst in Dalfsen, is onlangs de Onderzoeksvisie OBN 1999-2004 vastgesteld. Er is de laatste jaren in OBN-verband veel nieuwe kennis ontwikkeld. De Onderzoeksvisie schetst daarvan een kort beeld en geeft daarnaast vooral aan welke belangrijke kennisvragen nog resteren. Daarbij komen ook een aantal nieuwe terreintypen aan de orde zoals laagvenen. Eén van de belangrijke verschuivingen ten opzichte van de onderzoeksvisie uit 1996 is dat er meer aandacht zal komen voor onderzoek op landschapsniveau. De afgelopen jaren is veel inzicht verkregen in processen op het niveau van concrete levensgemeenschappen. Met de toenemende kennis over de structuur en het functioneren van verschillende ecotopen wordt echter steeds meer duidelijk dat ook landschapsecologische processen een rol kunnen spelen bij het volledige herstel van flora en fauna in aangetaste natuurterreinen. Tenslotte gaat de visie in op de manier waarop de resultaten van het onderzoek vertaald kunnen worden naar bruikbare informatie voor beheerders.

De Onderzoeksvisie OBN 1999-2004 is te bestellen bij het IKC Natuurbeheer.

Eeuwenoude kalkgraslanden herstellen

In het heuvelland van Zuid-Limburg komen nog een aantal kalkgraslanden voor. Deze terreinen zijn ontstaan toen de mens op de droge en kalkhoudende bodems het oorspronkelijke loofbos had gekapt en op de open plaatsen akkertjes maakte.

Die akkers raakten langzaam uitgeput en vervolgens lieten de boeren er schapen of runderen grazen. De mest van de dieren werd gebruikt om andere akkers te bemesten. Onder deze begraasde omstandigheden zijn de kalkgraslanden ontstaan. Het zijn halfnatuurlijke, zeer soortenrijke, lage en open vegetaties van kruiden, grassen, mossen en korstmossen. De kalkgraslanden zien er vaak aantrekkelijk uit omdat er van vroeg in het voorjaar tot laat in de herfst bloeiende planten te zien zijn en de moslaag vooral in de winter heel opvallend aanwezig is. De gevarieerde vegetatie trekt een rijke fauna van vooral insecten en spinnen aan. De intrede van kunstmest is de meeste kalkgraslanden echter fataal geworden omdat de boeren de mest van het vee niet meer nodig hadden. Sterker nog, ze konden de kalkgraslanden gewoon in productie nemen door flink met kunstmest te strooien. Er zijn nu misschien nog twintig kalkgraslandterreinen over met een totaal oppervlakte van ongeveer 20 hectare. Begin dit jaar stelde het deskundigenteam 'Droge en vochtige heide en schraallanden' een advies op over mogelijke maatregelen om de bestaande terreinen te redden en zonodig te herstellen. De meest eenvoudige oplossing ligt voor de hand: gewoon mergellandschappen op de terreinen laten grazen zoals dat vroeger ook gebeurde. Zeker als er op gezette tijden ook nog wordt gemaaid, is dat volgens de

deskundigen in de meeste gevallen genoeg. De vraag is echter vooral wat voor herstelbeheer er mogelijk is als lange tijd kunstmest is gestrooid op de terreinen of als de terreinen lange tijd onbeheerd zijn gebleven. Is het dan met de huidige milieukwaliteit in het achterhoofd nog mogelijk om weer een kalkgraslandvegetatie terug te krijgen?

Zaadbron

De verhoogde stikstofdepositie van de afgelopen decennia is het grootste probleem voor de kalkgraslanden omdat het zorgt voor een overmaat aan *Brachypodium pinnatum* (Gevinde kortsteel). Deze grassoort hoort weliswaar thuis in de kalkgraslanden maar niet als dominante soort die laagblijvende of kortlevende planten overgroeit zoals vanaf de jaren tachtig vaak gebeurt. Die vaak zeldzame soorten staan letterlijk in de schaduw van het gras en kunnen zich niet optimaal ontwikkelen. Uit veldproeven blijkt dat maaien in de zomer, de eerste helft van augustus, het beste tijdstip is om

het gras in toom te houden. Maar ook mergellandschappen kunnen het gras laag houden. Andere soorten krijgen daardoor meer kans zich goed te ontwikkelen. Overigens moeten beheerders er rekening mee houden dat extra maatregelen nodig zijn zolang de stikstofdepositie vanuit de atmosfeer te hoog blijft.

Vaak hebben kalkgraslanden niet alleen te lijden van atmosferische depositie maar zijn ze gedurende enige tijd in landbouwkundig gebruik geweest en zijn veel karakteristieke soorten verdwenen. Het blijkt dat deze terreinen vaak weer in de oude glorie zijn te herstellen door elk jaar te maaien en het maaisel af te voeren. Een belangrijke voorwaarde is natuurlijk wel dat er zaadbronnen in de bodem of in de buurt aanwezig moeten zijn om hervestiging van kenmerkende soorten mogelijk te maken. Het ontbreken daarvan is waarschijnlijk meteen ook de belangrijkste beperking om landbouwgronden in het kader van natuurontwikkeling om te zetten in goed ontwikkelde kalkgraslanden.

lees verder op pagina 4

Fraai kalkgrasland in volle bloei (foto: R. Bobbink)

De Nieuwsbrief OBN verschijnt tenminste vier maal per jaar als bijlage in het Vakblad Natuurbeheer en in De Levende Natuur. De nieuwsbrief is ook los verkrijgbaar! Losse nummers kunt u aanvragen bij het IKC Natuurbeheer.

Redactie-adres
IKC Natuurbeheer,
Postbus 30
6700 AA Wageningen
t 0317-474823
f 0317-427561
Redactie
Geert van Duinhoven
Vormgeving
Grafisch Atelier Wageningen

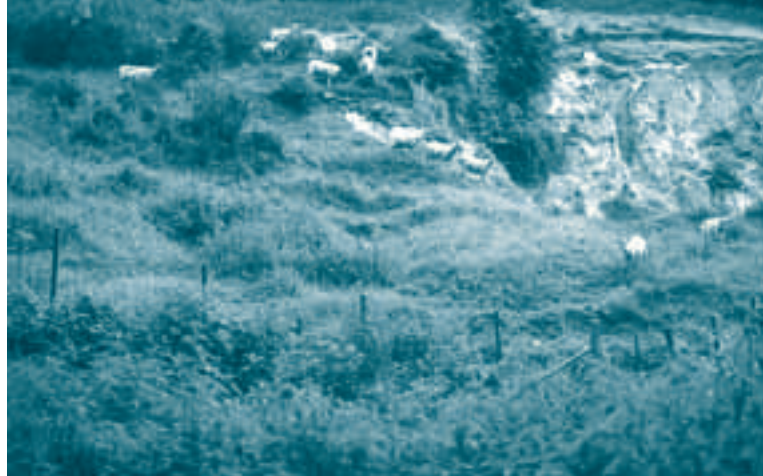
Voor inhoudelijke vragen over OBN kunt u zich wenden tot een van de deskundigenteams:

Bossen
prof. dr. J. J. Fanta
t 0318-471234
Natte schraallanden
drs. A.J.M. Jansen,
t 030-6069585
Hoogveen
prof. dr. M. Schouten,
t 030-6926323
Droge duinen en stuifzanden
dr. A.M. Kooijman,
t 020-5257451
Fauna
ir. D. Bal,
t 0317-474829
Droge en vochtige schraallanden, heide en kalkgraslanden
dr. R. Bobbink,
t 030-2536852
Zwakgebufferde oppervlaktewateren
dr. J.G.M. Roelofs,
t 024-3652340
Contactpersoon programma OBN-Kennis
drs. M. Klein
t 0317-474838

vervolg van pagina 3

Randeffecten

Bemesting van kalkgraslanden is helaas niet alleen iets van vroeger. Ook nu hebben de vegetaties daar nog van te lijden. De meststoffen bereiken vanuit de aangrenzende, vaak hoger gelegen landbouwgebieden de kalkgraslanden. Dat is te zien aan de hooggelegen randen van de natuurgebieden die zijn verruigd met hoogproductieve, alledaagse plantensoorten. Een bufferzone van tien tot twintig meter op het plateau van bos of struweel lijkt dit randen-effect voor een groot deel teniet te kunnen doen, maar is helaas voor een aantal kalkgraslandenterreinen nog niet aanwezig. Maar is dan eigenlijk alles duidelijk met de kalkgraslanden? Nee, denkt dr. Roland Bobbink, voorzitter van het deskundigenteam en onderzoeker aan de Universiteit Utrecht. Over de faalen succesfactoren van herstelbeheer is nog lang niet alles duidelijk. Op de St. Pietersberg blijkt bijvoorbeeld dat na een paar jaar begrazing volgend op een kortdurend maairegime de kalkgraslandvegetatie weer snel herstelde. Maar op de Bemelerberg blijkt daarentegen dat zelfs

Herstelbeheer met Mergellandschappen op Schiepersberg (foto: J.H. Willems)

na 16 jaar begrazing met schapen veel kenmerkende soorten van een kalkgraslandvegetatie niet zijn teruggekeerd. In dit kalkgraslandgebied is na tientallen jaren verwaarlozing weer een begrazingsbeheer ingevoerd. In het begin bleek begrazing een heel positief effect te hebben maar na tien, vijftien jaar stagneerde dit herstel en missen nog een groot deel van de kenmerkende plantensoorten. De oorzaak daarvan is niet duidelijk, maar het deskundigenteam wil dat zeker achterhalen.

Waar blijft de fauna?

Maar er zijn nog meer kennishiaten vindt Bobbink: 'De fauna van kalkgraslanden is tot nu toe heel erg onderbelicht geweest, zeker in relatie tot de plantenwereld (bijv. bestuiving, predatie etc.). En dat is een probleem omdat de fauna zich niet altijd tegelijkertijd met de vegetatie blijkt te herstellen. Vooral het aantal dagvlinders neemt nog steeds niet toe en de laatste paar jaar lijken er zelfs weer minder vlindersoorten voor te komen. Misschien ligt dat aan de isolatie van de terreinen, aan de graasdruk of een combinatie daarvan

of misschien zijn er ook heel andere oorzaken. In het advies geven wij aan dat daar zeker meer onderzoek naar moet komen.'

En ook over de relatie met andere ecosystemen is nog onvoldoende bekend vindt Bobbink: 'We weten inmiddels vrij veel over de kalkgraslanden maar we hebben, zo blijkt nu, de vaak iets hoger gelegen heischrale graslanden te veel genegeerd. Dat type is heel sterk achteruitgegaan en behoort nu helaas tot de meest bedreigde plantengemeenschappen van ons land. We willen weten hoe die twee typen landschappelijk met elkaar samenhangen en waardoor de achteruitgang van het heischrale grasland veroorzaakt wordt. Indien deze aspecten duidelijk zijn, kunnen beheersinstanties optimale mogelijkheden voor herstel van deze ernstig bedreigde heischrale vegetaties creëren'.